

Földrajzi alapismeretek

Dr. Pál Viktor PhD,

egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Népességföldrajzi folyamatok

Elektronikus tananyag (olvasólecke)

Idő:
kb. 20 perc

A lecke célja:

A hallgatók tekintsék át a népességföldrajzot megalapozó leglényegesebb folyamatokat. Ismerjék a Föld népességszámának változását, okait, földrajzi különbségeit. Tudják értelmezni a demográfiai átmenet elméletet, kapcsolják össze a népességszám növekedésével, illetve annak földrajzi különbségeivel. Legyenek képesek értelmezni a korfákat, ismerjék a kor és nemek szerinti összetétel jellemzőit.

A Föld népességszámának változása, a demográfiai robbanások

A Föld népességszáma az emberiség története során lassan emelkedett, de gazdasági és társadalmi változások hatására az 1800-as évek elejétől exponenciálisan kezdett növekedni. 1804-re érte el az 1 milliárd főt, majd a következő 1 milliárd fővel történő gyarapodáshoz már csak 100 év kellett, ezt követően még rövidebb idő (évtizedek, később évtized) (1. ábra).

1. ábra: A Föld népességszámának változása. Az alábbi linken elérhető animáció szemléletesen mutatja a növekedésfolyamatát és tényezőit (angol nyelvű) Forrás: lásd a hivatkozásnál

(https://www.youtube.com/watch?time_continue=17&v=PUwmA3Q0_OE&feature=emb_logo)

A világnépesség változását **modellezni** is lehet. Az alábbi modell szemléletessé teszi a gyors változást: <https://www.worldometers.info/hu/>

A modell azonban nem a valós számokat mutatja, inkább érzékelteti a folyamat sebességét.

Kontinensek szerint az alábbi interaktív ábrán lehet követni a pontos változásokat:

https://www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html

Az előreszámítások – az előző modellel szemben – az eddigi és különböző elméletek, szabályok alapján készültek.

Kérdések:

- 2100-ban az előreszámítások alapján mekkora lesz a világ népessége?
- Az adatok alapján számítsa ki a kontinensek részesedését 2020-ban és 2100-ban!
- Hasonlítsa össze az arányok változását!
- Melyik kontinensen várható a legintenzívebb növekedés?
- Milyen okai lehetnek a kontinensek közti átrendeződésnek?

Olvassa el az alábbi lekerészletet!

(A link alatti segítő kérdéseket és az eddigi ábrát felhasználva dolgozza fel.)

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_547_Demografia/ch02s02.html

Segítő kérdések a szöveg, az ábra, az animáció és a videó feldolgozásához:

- Hogyan növekedett (mikor, milyen ütemben) a Föld népességszáma?
- Mennyi volt a népességszám az 1800-as évek elejéig?
- Mikor érte el az 1 milliárd főt?
- Mikor a második milliárdot?
- Mikor – és mennyi idő alatt – növekedett 1-1- milliárd fővel népesség?
- Mi az a duplázódási idő?
- Mennyien élnek ma a Földön?
- Mikor lépte át a 7 milliárdot?
- Mikor volt az első demográfiai robbanás? A Föld mely részén zajlott? Mik voltak a jellemzői?
- Mikor volt a második demográfiai robbanás? A Föld mely részén zajlott? Mik voltak a jellemzői?
- Mik a kettő közti különbségek?

A demográfiai átmenetek elméletének földrajzi vonatkozásai

A népességszám előreszámításában segít egy elmélet, amit statisztikai mérésekkel is igazoltak. Választ ad arra is, hogy miért eltérőek a különböző régiók, országok, kontinensek népesedési folyamatai (2. ábra).

Kiindulópont: a népességszámot meghatározó tényezők

A Föld népességszámát két tényező határozza meg: a születések száma és a halálozások száma. Ezt nevezzük **természetes szaporulatnak**.

Számítások:

Születési ráta = születések száma / népességszám * 1000

Halálozási ráta = halálozások száma / népességszám * 1000

Természetes szaporulat: születési ráta-halálozási ráta

Számítási feladat:

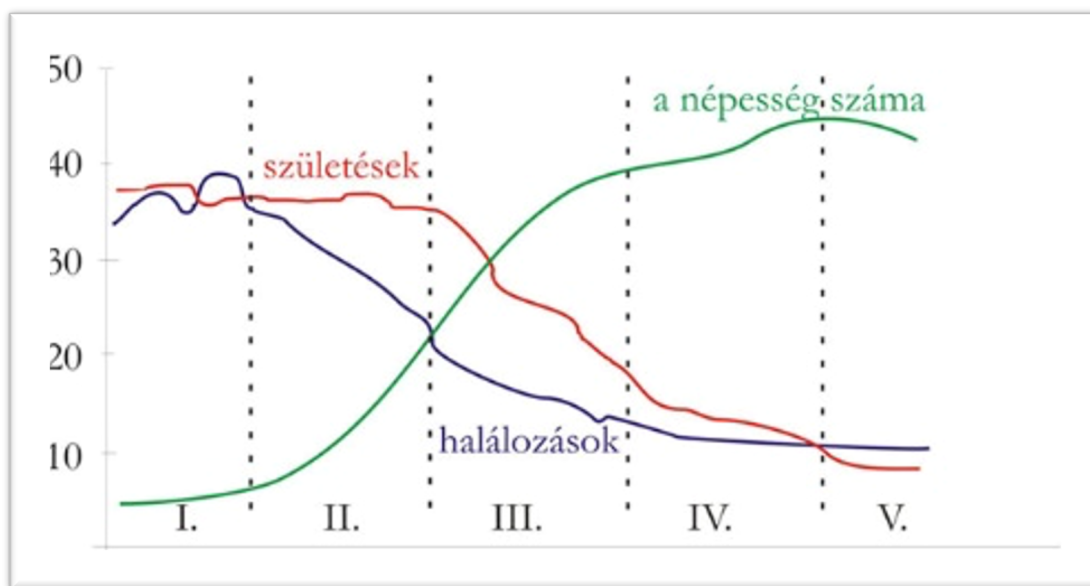
Számítsa ki Magyarország és Csehország természetes szaporulatának rátáját!

Adatok:

www.ksh.hu

www.czso.cz

Gondolkodtató kérdés: Miért nem befolyásolja a vándorlás a Föld népességszámát?

2. ábra: A demográfiai átmenetek elmélete (forrás: <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/ch02.html>)

Segítő kérdések a feldolgozáshoz:

- Melyik szakaszokban magas, illetve melyikben alacsony a születés, a halálozás?
- Melyekben van népesség növekedés, stagnálás, csökkenés?
- hogyan változik az egyes szakaszokban a népesség száma?

Az egyes szakaszok ábráról nem leolvasható jellemzői:

Első szakasz (I.): Nagyon alacsony születéskor várható átlagos élettartam (alig 30 év). Okai: rossz életkörülmények, járványok, magas csecsemőhalandóság, nem létező vagy rossz orvosi ellátás. Kultúránként, nagyrégióként eltérő ütemben zajlott: Európában a gyűjtögető életmód megjelenésétől kb. a 18. század végéig (ez kiterjedt a korán modernizálódott társadalmakra: USA, Ausztrália, Japán). A világ többi részén: 20. század első évtizedei, második világháború után.

Második szakasz (II.): A halálozások számának csökkenésének oka: az egészségügyi ellátás és a gazdaság fejlődése, amiből az életkörülmények javulása következik. Földrajzi különbségek: Európában az első ipari forradalom kezdetétől a 19. század végéig (első demográfiai robbanás) Fejlődő országnagy része: 20. század vége.

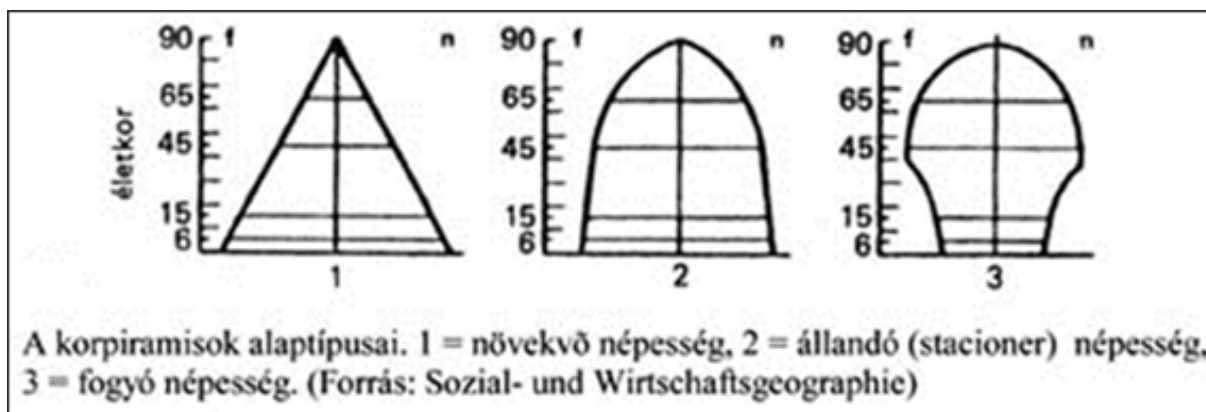
Harmadik szakasz (III.): Európában a 20. század elején volt jellemző. Ezt követően – a modernizációval párhuzamosan – egyre több ország / térség lépett ebbe a szakaszba (pl. fejlődő országok többsége).

Negyedik szakasz (IV.): Növekszik a születéskor várható átlagos élettartam, jellemző a népesség elöregedése. Jellemzően a fejlett országokban figyelhető meg (pl. Svédország, Ausztria).

Ötödik szakasz (V.): A népességszám csökkenés a IV. szakaszban lejátszódó folyamatok továbbélése. Néhány országra jellemző, pl. Japán, Németország.

A népesség kor és nem szerinti összetétele, a korfa, korfatípusok

A **korfa** a népesség körök és nemek szerinti összetételét ábrázoló diagram. Az X tengely a két nemhez tartozók számát mutatja, az Y tengely az életkort. Az életkort korávenként vagy korcsoportonként is megjeleníthetjük (3. ábra).

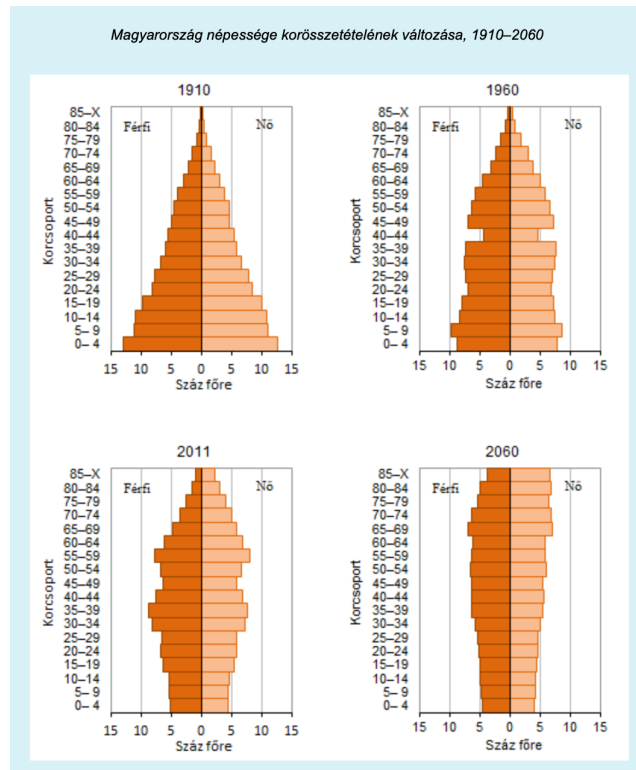
3. ábra. Korfa típusok. Forrás: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0038_05_toth1_hu/ar01s04.html

Kérdések:

- Milyen korfatípusokat ismer?
- Mit lehet ezekről leolvasni?
- Időben hogyan változhat egy népesség korfája?
- Mi befolyásolja?
- Lehet-e következtetni egy korfából arra, hogy a jövőben milyen változások lesznek a népességben?

A korfa (korösszetétel) változása

A demográfiai átmenet elméletéből és népesség öregedéséből következik, hogy egyazon ország (vagy bármely területi egység) korfája idővel a piramis alakúból az „urna” alakú felé változik. Erre jó példa Magyarország korfája (4. ábra).

4. ábra. Magyarország korfájának változása

(Forrás: <http://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/11-korfa>)

Ennél **részletesebb** (koréves és évenkénti) változásokat lehet követni az alábbi weboldalon:

<https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>

Gyakorlás

I. A demográfiai ciklusok melyikére jellemzők az alábbi állítások? (Egy állítás több ciklusra is vonatkozik, illetve van olyan állítás, amelyik egyikre sem.)

1. A népességszám növekszik.
2. Európában a 18. században kezdődött.
3. Ide tartozik ma India.
4. A népességszám stagnál.
5. Népességfogyás jellemző

II. Mi jellemző Magyarország kor és nem szerinti összetételére? (Válassza ki a helyes válaszokat!)

1. Magyarország népessége öregszik.
2. A népességszám lassan nő.
3. A 65 év feletti korosztályban több nő van.
4. Születéskor megfigyelhető a nőtöbbség.

**Ellenőrző
kérdések:**

- Magyarázza el a demográfiai átmenetek elméletét! Magyarázza el, hogy miért valószínűsítik, hogy a Föld népességszáma adott lélekszánál nem növekszik tovább!
- Hogyan függ össze a népességszám növekedése a demográfiai ciklusokkal?
- Milyen folyamatok magyarázatára használhatók a korfák?
- Miért tér el egyes országok korfája?

**Ha
többet
szeretne
tudni:**

www.demografia.hu

<http://real.mtak.hu/17143/1/Demografiai%20ismeret%20konyv.pdf>

http://www.ksh.hu/nepszamlalas/demografiai_adatok

Felhasznált irodalom és internetes források:

Gyémánt Richárd – Katona Tamás – Szondi Ildikó: Demográfia. Második, átdolgozott kiadás, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2005

Horváth Csaba - Sáriné Gál Erzsébet: Érettségi témakörök vázlata földrajzból. Maxim Könyvkiadó Kft. Szeged, 2017

Jónás Ilona - Pál Viktor - Szöllősy László - Vízvári Albertné: Földrajz 10: a világ változó társadalmi-gazdasági képe. Mozaik Kiadó, Szeged, 2018

Tóth József (szerk.): Általános társadalomföldrajz II., Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2002

<http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/ch02.html>

https://www.youtube.com/watch?time_continue=17&v=PUwmA3Q0_OE&feature=emb_logo

<http://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/11-korfa>

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0038_05_toth1_hu/ar01s04.html

<https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>